

VAD GJORDE DE HÄR?

– personliga reflexioner kring den främmande undervattensverksamheten

Artikeln är tidigare publicerad i Kungl. Örlogsmannasällskapets Tidskrift i Sjöväsendet, TiS. Artikeln är den tidigare marinofficeren Per Anderssons inträdesanförande i Kungl. Örlogsmannasällskapet. Artikeln är tidigare publicerad i TiS nr 3 2010 och publiceras ånyo i Tidningen Kustjägaren.

Jag har varit engagerad i stor omfattning i undervattensverksamheten under 20 års tid på central nivå, bland annat i den marina analysgruppen och i olika befattningar inom underrättelse- och säkerhetstjänsten bland annat avseende bearbetning och analys av inhämtad information. Detta som en kort bakgrund till denna artikel som inte handlar om observationer eller indikationer som gjorts av de många personer som under årens lopp rapporterat händelser till militära myndigheter utan om vad personer som varit med ombord eller haft god kännedom om detta berättat och vad syftet kan ha varit med undervattensverksamheten. Denna artikel innehåller inga referenser eller fotnoter. Att ange sådana är otänkbart. Slutsatserna och uppfattningar som framförs är mina egna och behöver inte återspegla Försvarets hållning i dessa frågor. Att skriva något i detta ämne kan lätt kollidera med olika sekretessregler. Jag har noga försökt väga varje ord på guldväg för att inte göra fel. I samband med det

arbete som gjorts och fortfarande utförs inom projektet Försvaret och Kalla Kriget, FoKK, inom den speciella ubåtsgruppen under ledning av Bror Stefenson, begärdes ett antal handlingar ut. Flera av dessa handlingar lämnades inte ut och uppgifterna i dessa kunde därför inte användas i gruppens arbete trots att innehållet redan var känt och i flera fall dessutom var skrivna av någon av deltagarna i gruppen. Detta belyser tydligt de problem och den avvägning som måste göras.

Uppgifter

De uppgifter som berörs i denna artikel är till sin huvuddel sådana som jag själv fått vid samtal med olika ryska officerare och andra specialister efter det att jag gått i pension. En artikel av detta slag skulle kunna göras betydligt mer omfattande och initierad men då skulle sekretessproblem omedelbart uppstå och kanske dessutom skada vår nuvarande verksamhet inom underrättelsetjänsten.

Även information från uppgiftslämnare kan inte tas för sanning rakt av utan måste utsättas för trovärdighetsbedömning, granskning och analys. Uppgiftslämnarna befinner sig också på olika avstånd från sanningen och utgörs främst av tre nedanstående typer av individer.

- Den som själv varit med om händelsen
- Den som känner någon som varit med om händelsen
- Den som av en bekant hört talas om händelsen

Att det krävs en omfattande grundkunskap för att kunna bedöma sanningsgraden i olika lämnade uppgifter är givetvis viktigt men det är också viktigt att kunna sätta sig in i hur man tänker och agerar. Vi vill oftast att det vi själva gör ska vara både kostnadseffektivt och logiskt men att rakt av tillämpa våra kriterier på detta när vi bedömer en stormakt som Ryssland leder direkt fel och låser tankarna. Det tar några år innan man kan frikoppla sina egna tankar och läsningar men när man gjort detta blir det mycket lättare att förstå vad olika personer egentligen berättar.

Undervattensverksamheten som genomfördes mot Sverige skedde länge i det tysta. Flera marinofficerare blev dock indragna i ubåtsjaktverksamhet både på västkusten och även på andra platser kring våra kuster redan på 60-talet. Deras rapporter mötte vid denna tid inget större bifall bland annat genom att den allmänna uppfattningen var att ubåtar aldrig opererade på vattendjup mindre än 40 meter. Det var först under Utöincidenten 1980 som väckarklockan om den främmande verksamheten började ringa på allvar. Efter denna vet alla vad som hände med upprepade ubåtslarm från många av våra kuststräckor från Gullmarsfjorden i väster till Töre i norr.

Utöincidenten 1980 var den första ubåtsincident jag själv deltog i ombord på en av våra bevakningsbåtar som under lång tid låg och sökte med sin ålderdomliga, men fungerande, hydrofon och hade hela akterdäcket fyllt med sjunkbomber.

Hårsfjärdenincidenten 1982 var den andra incident jag deltog i och då som ställföreträdande chef för ledningsgruppen på Mälsten. Hade jag då vetat att jag 25 år senare skulle vara inblandad i att granska vad som egentligen hände minut för minut och i det tysta följa den debatt som uppstod skulle jag nog ha agerat annorlunda och satsat stora resurser på att dokumentera allt som skedde in i minsta detalj. Nu var ju inte våra olika system i Marinen sådana att man kunde eftergranska olika händelser möjligen med undantag av en del hydrofonsystem som kunna spela in effekterna de hörde.

Det finns ingen enskild pusselbit som ger ett entydigt svar på vad syftet var med den ryska undervattensverksamheten mot Sverige. Syftena har förändrats över tiden beroende på hur inriktningar och militära behov utvecklats. Målgrupper för underrättelseinformation var bland annat de kärnvapenbärande ubåtarna, specialförbanden (som grund för sabotageverksamhet) m.fl. En allmän klyscha har varit att hänvisa till krigsförberedelser. Detta är att göra det hela lite för enkelt. Visserligen kan mycket inordnas inom detta begrepp men nedan kommer verksamheten att brytas ner i mer begripliga beskrivningar för att de som var med under åren med ständiga ubåtsjaktoperationer ska få en förståelse vad det kan ha varit de utsatts för.

Operationsområden

Jag vill inte tynga denna artikel med komplicerade organisationsbilder och namn utan påstår bara att man egentligen enkelt kan beskriva organisationen genom att säga att det fanns en tydlig vattendelare i verksamheten beroende på operationsområde. Vissa system och därtill hörande verksamhet var avsedda för "Deep Water" och en andra för "Shallow Water".

Deep Water

Den delen som var och är avsedd att jobba i de djupa vattnen är baserad i Norra Marinen med bas i Olenya Guba. Det är en relativt liten organisation jämfört med övriga ubåtsförband i området men de har mycket specialiserade och ombyggda ubåtar till sitt förfogande.

Som bärare av specialubåtarna finns bl.a. en modifierad Delta III samt en Yankee Stretch, båda reaktor-drivna. En Yankee Stretch är 160 meter lång och det kan behövas för att i en särskild brunn kunna koppla specialubåten Paltus (också reaktordriven) som är ca 60 meter lång. Sekretessen kring detta förband har alltid varit hög och ubåtarna skyddas vid torrsättning genom att dockorna döljs med pressningar. För ett år sedan träffade jag en tidigare rysk ubåtsofficer som tidigare själv tjänstgjort i ledande befattning på en av de andra stora ubåtarna i basen. Han berättade om den hårda säkerhet som rådde på platsen men hade vid ett tillfälle gått från sin ubåt och passerade en av torrdockorna just innan man hunnit avsluta täckningen för att förhindra insyn. Han såg då själv för första gången den stora ombyggda Delta III moderubåtens botten med den stora brunnen.

Uppgifterna som dessa specialubåtar hade tidigare var att kunna förstöra SOSUS-systemen och andra undervattenssystem i Atlanten. Genom år av arbete hade den ryska underrättelsetjänsten kunnat fastställa svaga punkter i SOSUS-systemet vilket underlättade planeringen. Med tiden fick systemet med specialubåtarna mer utvidgade uppgifter.

Paltusubåtarna byggdes på Sudomekhvarvet i St: Petersburg med leverans av den första enheten 1991 och den andra 1994. Paltus nummer tre i serien försejades och jag vet inte vad som hände med denna. Det innebär att Paltus nr 1 och 2 sannolikt genomfört provturer i Östersjön och kan vara några av de 60-meters ubåtar som man ibland pratar om och har observerat i olika sammanhang. Ubåten är byggd att operera ner till 1000 meters djup och har ett displacement på 730 ton i u-läge. Oftast var moderubåten med sin Paltus ute i Atlanten i ca 2-3 veckor innan de återgick till sin bas. Detta var svårt att dölja och uppmärksammades av andra ubåtsbesättningar inom basen men man diskuterade aldrig detta internt.

För de djupa vattnen fanns också tidigare sex specialombyggda Zulu IV-ubåtar. De byggdes om redan 1956 och försågs med en fjärrstyrd torpedliknande, ca 6 meters ROV, med olika typer av manipulatorer som kunde nå ner till djup mellan 2-till 3000 meter för att förstöra kabelsystem (SOSUS). Zulu-ubåtar fanns även i Östersjön och åtminstone en modifierad enhet var baserad där. En intressant detalj är att sex andra Zulu om-

byggdes och var de första i Ryssland som kunde bära ballistiska missiler och de utgjorde **därmed** en testplattform för sådana system för kommande ubåtstyper.

Shallow Water

Under kalla kriget ombaserades i slutet av 70-talet sex Golf II-ubåtar. De var 98 meter långa med ett displacement på 2700 ton och en uthållighet på ca 70 dygn. Beväpningen förutom torpeder var tre missiler av typ SSN5 som ersatt äldre mer korträckviddiga modeller. Missilerna hade en räckvidd på 165 mil och en sprängkraft på nästan 1 megaton vilket är en mycket stor sprängkraft. Ubåtarna hade patrullområden öster om Gotland. Rekognoseringar skedde under åren med andra ubåtstyper för att hitta bra skyddade platser för Golf II-ubåtarna i samband med skymningsläge och krig. Det är sannolikt att sådana platser utforskades i Bottenhavet och i Södra Östersjön och påbörjades i god tid innan Golf II-ubåtarna kom in i Östersjön.

Det fanns under denna tid även en annan ubåtstyp utrustade med kärnvapen och det var Juliett som hade en uthållighet på ca 33 dygn och var utrustad med fyra missiler av typ SSN3/SSN12 med en räckvidd av ca 100 mil och en sprängkraft på 350 kiloton. Ubåten tvingades inta överbattensläge innan avfiring kunde ske. Tre Juliett fanns i Östersjön

I Östersjön fanns tidigare ett ganska stort antal bottenplacerade navigationsfyrar (transponders). Vid utplaceringen av dessa var det givetvis viktigt att de hamnade på exakt rätt plats. Navigationsfyrarna kunde aktiveras med en kodad signal från ubåtarna och efter aktiveringen sände de i en förutbestämd tid som kunde vara 10 – 15 minuter. De ryska ubåtscheferna gillade inte att använda detta system eftersom de kunde detekteras av andra lyssnande system i området. Det fanns även navigationsfyrar på botten i Norra Marinens område.

Annan utrustning som utplacerades på botten var olika former av förvaringsutrymmen. Det har ofta talats om detta och flera personer som jag träffat de senaste åren har alla bekräftat att dessa gömmor existerade. Det kunde vara små vattentäta förvaringsbehållare för vapen, sprängämnen, sambandsutrustning till något större förvar för dykmateriel och tyngre utrustning. Specialförbanden hade också stora gömmor, habitat, där dykare kunde slussa in och tillfälligt vila eller byta utrustning. Var dessa olika typer av förvaringscontainers fanns var en väl förborgad hemlighet.

Karaktärer på uppträdandet i våra skärgårdar

När det varit diskussioner och debatterat kring de främmande ubåtarna har det nästan alltid varit själva ubåten som det rört sig kring. Oftast har man då glömt

Operationsprofil 1: Underrättelseföretag med en miniubåt

bort att de uppgifter som ska utföras av ubåten många gånger krävt att de slussat ut dykare som utfört något arbete. En ubåt som bara passerar ett område kan inte åstadkomma någon större skada mer än att den kränker oss medan dykarna som utnyttjas oftast genomför någon fysisk aktivitet direkt riktad mot oss.

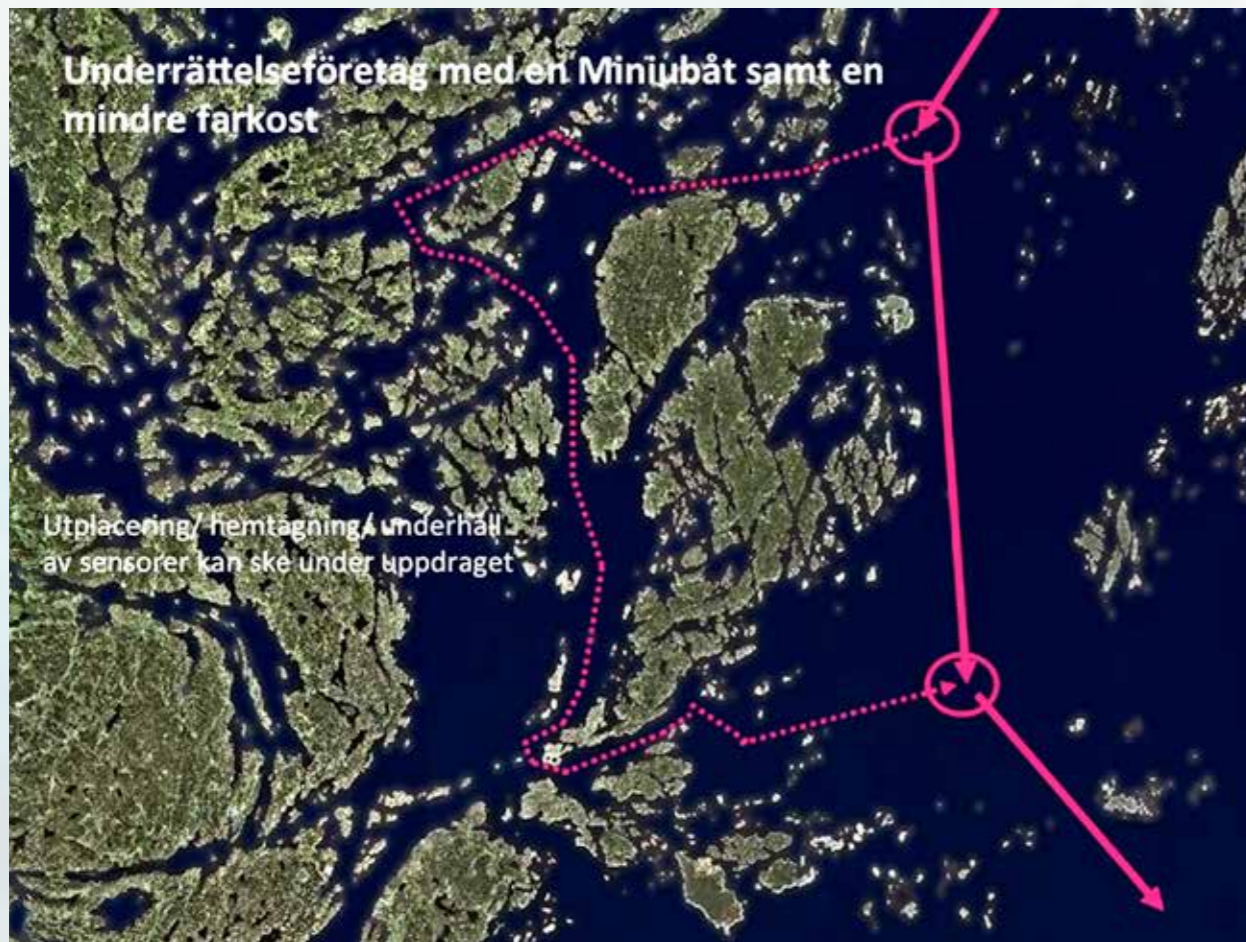
De ubåtsoperationer som genomfördes under flera år med olika ubåtstyper i våra skärgårdar hade lite olika karaktär. Egentligen kunde man utskilja tre olika huvudtyper även om det inte var några hårfina gränser mellan dessa.

Den första operationsprofilen var en ensam ubåt som kom in i skärgården och passerade igenom området och sedan lämnade området. Under denna förflyttning kunde ubåten uppsöka platser där utrustning tidigare utplacerats och med hjälp av dykare antingen byta batterier, byta registreringsmedia eller kanske ta ombord utrustningen in i ubåten. Givetvis kunde också ny utrustning utplaceras. Den utrustning som fanns utplacerad var olika typer av sensorer som passiva hydrofoner, utrustning för insamling av elektriska signaturer eller liknande. I andra länders vatten placerades också utrustning för kabelavlyssning ut men om det skedde mot Sverige är okänt för mig.

Det har även inträffat att hydrofoner placerats ut in-

till farleder mm med hjälp av dykare från fartyg som i mörkret stannar till och utför detta arbete. Detta har bland annat skett på västkusten mellan Sverige och Danmark. Hur man sedan kunde veta vad det var för fartyg eller ubåt man spelade in undandrar sig min bedömning. Detta var sannolikt ett sätt att bygga upp ett hotbildsbibliotek med akustiska signaturer.

Den andra operationsprofilen är en ubåt som kommer in i skärgården och på given plats slussar ut dykare som med hjälp av olika typer av förflyttningshjälpmedel fortsätter till sina mål och där utför någon aktivitet. Det kan vara olika former av rekognosering eller arbete med sensorer. För att placera ut ny utrustning krävs i regel att en container medförs som antingen bogseras eller sitter fast på undervattensfarkosten. Sådana containers finns för olika ändamål dels som rena transportutrymmen eller dels som minor. En container ser ut som en kortare torped som lätt glider fram i vattnet. Den har olika utrymmen, en del vattentäta, för förvaring av utrustning. Beroende på skärgårdens natur kan ubåten därefter förflytta sig och dykarna ansluta till ubåten igen på en ny förutbestämd plats. Detta är ett sätt att minska risken för upptäckt eftersom ubåten annars blir stillaliggande en tid vid utslussningsplatsen.

Operationsprofil 2: Underrättelseföretag med en miniubåt samt en mindre farkost

Den tredje operationsprofilen är mer komplex genom att fler undervattensfarkoster kunde användas och flera stopp att slussa ut dykare och sedan låta dessa slussa in igen skedde.

Det var inte alltid som det var militära dykare som utför arbetet med utrustningarna på botten. Om det var frågan om mer komplicerad materiel kunde det vara speciellt dykutbildade civila specialister från något institut som medföljde ubåten och sedan gjorde jobbet.

Enligt flera olika tidigare chefspersoner vid de ryska förbanden som deltagit i denna verksamhet hände det att man även hade en mindre beväpnad skyddsstyrka med dykare som säkrade platsen mot fientligt angrepp den tid arbetet pågick. Denna skyddsstyrka hade dels automatvapen med en räckvidd på ca 40 meter under vattnet eller särskilda pistoler med ca 5 meters räckvidd. Eftersom man många gånger jobbade i mörkt vatten var oftast räckvidden samma som sikten eftersom man då såg en eventuell angripande dykare väldigt sent.

Hur dykarna kunde hitta platserna där materiel var utplacerad eller hitta tillbaka till ett dykartransporthjälpmedel som de lämnat på botten och sedan tillbaka till ubåten var länge föremål för diskussioner. Jag har i detalj fått förklarat för mig hur dykarna kunde hitta de utplacerade objekten i mörkret på botten. I själva ver-

ket var det ganska lätt. Dykaren hade en mottagare i sitt dykaggregat som kunde ta mot signaler från en svagt sändande hydrofon i den utrustning han skulle simma fram till. Genom att minska känsligheten i mottagaren simmade dykaren i den riktning dit signalen var starkast. Han pejar på så vis med sin kropp. Ju närmare han kom ju mer dämpade han signalen tills han var framme vid objektet. Sändaren stängde av sig själv efter en förinställd tid. På motsvarande vis kunde dykarna i sin farkost hitta tillbaka till en ubåt eller övervattensfartyg när arbetet var klart.

Farkoster

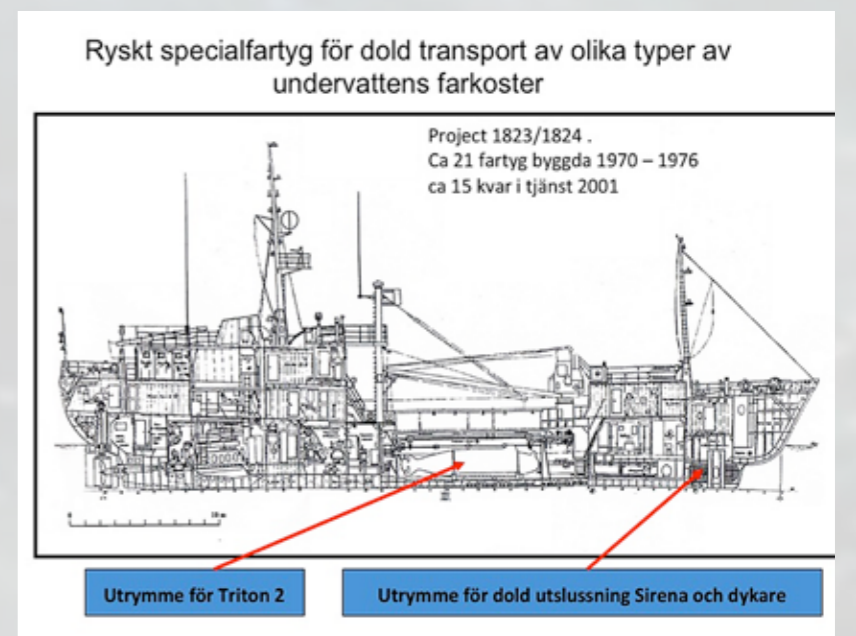
Några av de farkoster som specialförbanden disponerade var av Triton 1 och Triton 2. Båda dessa hade begränsningar i aktionsradie och var inte kapabla att själva transportera dykarna fram och tillbaka över Östersjön och sedan ha en taktisk uthållighet i området. Dessa farkoster transporterades därför med hjälp av andra ubåtar eller övervattensfartyg för att farkosterna senare skulle kunna påbörja sina uppdrag. Olika personer jag träffat har lämnat divergerande uppgifter om vilka ubåtarna var som var bärare och jag vill därför inte peka ut någon speciell typ mer än att konstatera att en hel del övningar utfördes med de ombyggda Whisky-ubåtar som tidigare fanns i Öster-

Operationsprofil 3: Komplex operation med alla komponenter

sjön. Enklare är det beträffande de specialombyggda övervattensfartyg som utnyttjades. De mest kända är av Muna-klass, ett till det yttre helt oskyldigt fartyg men specialinrett. Dessa hade flera olika lastalternativ som möjliggjorde transport av tre Triton 1, sex Protej, (dykartransport-hjälpmedel), ett antal containers och 18 dykare. I andra lastalternativ kunde man transporter

De mer kända bygger på att farkosten mycket snabbt kan förflytta sig som en vanlig båt med hjälp av bland annat bärplan för att sedan övergå till batteridrift och förflytta sig under vattnet. Modeller som Thor och Triton NN har varit i projektstadiet. Vilken typ som nu ersatt Triton får tiden utvisa.

tera en Triton 2, fyra Sirena, containers och 14 dykare. De ombyggda fartygen av Muna-klass kunde också slussa ut dykare med Sirena och containers under vattnet i två modifierade torpedtuber. Den del i förskippet där denna installation fanns kunde trycksättas så att inte utrymmet skulle vattenfyllas när man öppnade tuberna. Flera andra fartygstyper fanns också tillgängliga både med utslussningsmöjligheter för dykare under vattnet samt i något fall med öppningsbara bottenluckor.

Utvecklingen av nya typer av specialfarkoster påbörjades i god tid innan Tritonsystemet skulle utrangeras och olika koncept prövades.

Specialförband i Kaliningradområdet

Ett av det specialförband som finns i Östersjön är delat i två grupperingsområden där huvuddelen ligger i orten Parusnoye i Kaliningrad och farkostdelen i Primorsk (syd). I huvudanläggningen i Parusnoye finns utbildningsresurser och förläggning för personalen. Med tiden har antalet värnpliktiga som ingick förbandet nedgått och antalet fast anställda ökat. I den damm som finns intill stabsbyggnaden kan man öva landning i vatten i samband med fallskärmshopp men även utslussning genom torpedtub. Grundutbildning på olika mindre dykartransporthjälpmedel sker också. Detta är även här som man tidigare sluttränade civila specialister som skulle biträda vid undervattensarbete samt agenter som skulle infiltrera på olika platser längs våra kuster under vattnet. Att förbandet har uppgifter som även omfattar kärnvapen framgår både genom tidigare officerare som tjänstgjort inom förbandstypen och bland annat berättat om de specialfordon som finns för detta ändamål.

I anläggningen i Primorsk fanns tidigare i ena delen av den U-formade byggnaden en bassäng där täthetsprov kunde ske av farkoster men även möjligheten att öva manövrering av bland annat Sirena i en filmsimulator som kunde projicera filmsekvenser över olika målområden.

Verksamhetens mål

Verksamheten kunde ha antingen en direkt strategisk knytning eller en mer lokal operativ eller taktisk inriktning

Strategiska mål

Mål av strategisk betydelse utforskades i flera länder. Bland dessa mål fanns kärnkraftverk. I den planläggning som fanns vid en kris eller krigsläge var att vid behov stoppa driften i sådana anläggningar. Detta skulle kunna ske utan att förstöra själva anläggningen genom att helt enkelt strypa kylvattentillförseln. Många kärnkraftverk som ligger vid kusterna har samma uppbyggnad med konstgjorda kanaler där kylvatten tas in och släpps ut. Genom att dämna upp dessa med en mycket kraftig sprängladdning kunde man därför tvinga fram ett nödstopp. Särskilda laddningstyper fanns för detta ändamål och det var i regel en mycket liten kärnladdning. Dessa kallades inte för vapen utan gick under begreppet "demolition charge".

Sådana laddningar hade flera olika användningsområden under det kalla kriget och de stod enligt vad som sades under kontroll av KGB till skillnad från vanliga kärnvapen där ansvarsförhållandena var ett helt annat. Den minnesgode kan säkert dra sig till minnes de olika observationer som gjorts kring svenska kärnkraftverk under åren.

Andra strategiska mål i vårt närområde var planlägg-

ningen att förstöra oljeplattformar och rörsystem utanför Danmarks, Norges och Englands kuster. Dessa anläggningar skulle kunna sättas i brand genom att rörsystemen sprängdes. Rekognosering skedde i områdena och dykarna utbildades på hur laddningarna skulle utplaceras för att dels inte upptäckas om det gjordes i förtid och dels för att få så stor effekt som möjligt.

Strategiska mål i Sverige var även marinens anläggningar vid Muskö och Karlskrona. Dessa skulle vid behov kunna bekämpas genom att skjuta in en kärnvapentorped mot respektive anläggning.

En av de första ryska ubåtscheferna jag träffade berättade utförligt att hans uppgift med sin Whiskyubåt var att på order skjuta in en kärnvapentorped mot den strategiska ubåtsbasen i Skottland. Han patrullerade ofta i Atlanten i närheten av Skottland och var väl informerad hela tiden om vilka mål som var i hamn. Jag frågade honom om han trodde att hans ubåt skulle överlevt kärndetonationen så de kunde ha tagit sig från området efter insats. Han svarade uppriktigt att han inte hade en aning om detta men hoppades att de skulle kunna ha gjort detta.

Andra personer har uppgivit att de haft tillgång till fotografier av både anläggningarna vid Muskö samt Karlskrona. Uppenbart hade i vilket fall några av fotografierna tagits genom periskop.

Operativa/taktiska mål

Bland de viktigaste objekten som kontrollerades i våra skärgårdsområden var våra botteninstallationer som fredutlagda mineringar och annan utrustning. Även var våra kommunikationskablar och kabelsystemen var utlagda på botten mellan olika enheter inom våra tidigare KA-batterier och basområden var viktigt att fastställa.

Att placera ut egna sensorer var under årens lopp en ständigt återkommande uppgift. Flera personer som varit med i antingen utplacering, hemtagning eller underhåll har berättat om detta. Gemensamt är att de som utförde jobben inte hade någon kunskap om vad det är för utrustning i detalj de hanterade och inte heller vad de egentligen användes till. Med hjälp av de beskrivningar som gjorts kan man ändå få en ganska god uppfattning om syftet med den utrustning som utplaceras. Utrustningen kunde vara placerade i kistliknande behållare, ibland med strömkälla av isotopbatterityp, eller hängande i en boj en bit över botten. Det ryska sättet att operera byggde på säkerhet och tidigare ryska officerare berättade för ett par år sedan att de normalt aldrig var samma personal som placerade ut utrustning och som sedan tog hem denna igen. Detta för att de inte ska veta om utrustningen fortfarande var på plats eller hur länge den brukade finnas utplacerad.

Dykarna såg aldrig vad det var för utrustning i de olika boxar de hanterade.

Längs västkusten placerades vid flera tillfällen sådan utrustning ut eftersom den kanaliserande terrängen gjorde att många mål därför kunde passera förbi utrustningarna. Av beskrivningen av utrustningen kunde ganska säkra slutsatser dras att det var frågan om passiva hydrofoner. Vid de fall man längs våra kuster använde sig av fartyg för arbetet fanns alltid en under rättelseofficer ombord som omedelbart tog hand om utrustningen när den kommit upp ur vattnet. Många marinofficerare som tjänstgjort inom dåvarande Örologsbas Väst minns säkert alla tillfälligt ankarliggande ryska fartyg vid Herthas Flak.

Beroende på vad uppdraget omfattade gick även dykarna iland vid flera tillfällen. Vid flera operationer togs ubåtar in från Norra Marinen till Östersjön där man sedan kompletterade med olika specialister såsom tidigare beskrivits. Bland annat lät man sådana specialister undersökas flera fasta installationer längs våra kuster. För att göra detta tvingades dykarna gå iland på de obehagade öarna nattetid. Dykarna medförde också olika typer av teknisk utrustning för detta arbete. Liknade operationer genomfördes vid något tillfälle också i samband med byggandet av 12/70 anläggningarna (modern artilleri) i skärgården.

På liknande sätt har ubåtar tagit ombord diversionsgrupper med dykare och slussat ut dessa i mörkret utanför våra kuster oftast i närheten av platser med militära mastarrangemang. Vad diversionsgrupperna skulle göra eller hur de tog sig hem igen var oklart.

Enligt några officerare har det också inträffat att ubåtar släppte av personal vintertid vid iskanten i yterskärgården i mörkret och att dessa sedan gjorde snabba rekognoseringar i grupperingsområden med fasta anläggningar.

En av de viktiga uppgifterna i rekognoseringsuppdragen som man hade var att bekanta sig med olika objekt som skulle förstöras i inledningsskedet av ett krig. Denna förstöring skulle ibland ske med hjälp av signalsökande missiler. Dykarna kontrollerade därför var man kunde placera ut små spårsändare. Dessa kunde placeras ut i förtid så nära målet som möjligt och grävas ner strax under markytan.

Allvarliga händelser

Två allvarliga händelser inträffade enligt vad skilda uppgiftslämnare berättat de senaste åren. Båda händelserna berör vad som hände i samband med den så kallade "vitahus-kuppen" i augusti 1991 när president Gorbatjov under några dygn sattes i husarrest. Läget var mycket spänt och man visste inte vem som egentligen var president. Till de strategiska ubåtsförbanden

i Norra Marinen kom plötsligt två officerare från GRU medförandes två utrustningar som var till för att läsa in mållägen i kärnvapenmissilerna ombord på ubåtarna. Detta gjorde officerarna ombord oroliga eftersom det normalt inte skulle gå att göra detta utanför presidentens kontroll. Sagesmannen var med och kunde själv se att man läste in nya mållägen i ca 60 missiler och samtidigt gjorde dessa stridsberedda. GRU-officerarna tog samtidigt bort hela målnummerserien som var avsedd för mål i Kina. Relationerna Kina – Ryssland var vid denna tid bra enligt vad som sades.

Den andra händelsen berörde också ubåtar fast i Östersjön. Det är något mer oklart vad som skedde i detalj men tydligen ska order ha givits om att verkställda beredskapsuppgifter. Förslutna kuvert kördes ut till några av ubåtscheferna i baserna. Väldigt snabbt togs denna order tillbaka och insamling av dessa skedde omgående men minst en ubåtschef hade redan hunnit öppna och läsa sin order och haft genomgång med delar av besättningen vilket bekymrade marinledningen. Om uppgifterna var riktiga innehöll denna order instruktion för lastning och utläggning av minor i ett område i Södra Östersjön.

U 137

Det skulle kännas fel att inte avslutningsvis beröra U 137 och vad som framkommit och sagts kring detta utöver vad olika kommissioner redan presenterat.

För ett par år sedan deltog jag i ett arbete att försöka komma längre in i denna händelse och jag träffade flera personer med olika kunskaper kring U 137 och Rysslands ubåtskränkningar mot Sverige och andra länder. Gemensamt med dessa var att de varit officerare på hög nivå och i ett par fall mycket hög nivå. En av de jag träffade vid flera tillfällen hade dessutom haft en sådan position att hans informationer var mycket initierade.

Något direkt nytt framkom inte vid det första mötet vilket jag inte heller hade förväntat mig utan vid en sådan träff känner man varandra på pulsen. En av de första frågorna jag fick var hur det kunde komma sig att vi i Sverige fortfarande var intresserade av denna händelse som var så långt tillbaka i tiden. I Ryssland hade händelsen i det närmaste helt fallit i glömska och berättades mer som en anekdot på officersskolorna.

Jag förklarade att undervattensverksamheten som Ryssland genomförde mot Sverige var den i särklass allvarligaste säkerhetspolitiska påfrestningen som vårt land utsattes för under det kalla kriget. Ingenting annat stod i relation till detta eftersom en annan makts väpnade styrkor under fredstid opererade inom våra vatten.

Hans kommentar till detta var att "vi gjorde bara vårt jobb. Ubåtarna är ju till för detta och förresten så spionerar ni ju mot oss med era ubåtar och det måste du väl förstå". Mitt svar blev att vi i alla fall inte ger våra ubåtschefer order att gå in på andra länders vatten.

Han ville vid detta möte inte vidkännas att U 137 hade haft kärnladdade torpeder ombord.

Vid vårt nästkommande möte var stämningen mycket bättre och han sa att det inte var någon ide att jag förnekade att jag jobbade med underrättelser eftersom de frågor jag hela tiden ställde var så detaljerade att det var uppenbart att så var fallet. Jag sa att jag jobbat med detta under lång tid på samma sätt som han gjort. Jag fick frågan om jag var förvånad över ubåtsverksamheten och svarade uppriktigt att egentligen var jag inte det eftersom det är en del av krigsförberedelsearbetet som görs i fredstid men att jag var förvånad över den fräckhet de visat med de djupa intrången i skärgården.

När man vill få någon att svara på intrikata frågor är det alltid lättare att kunna påvisa att andra med högre rang faktiskt redan har berättat olika saker kring ubåtsinträngningarna och jag spelade upp flera videosekvenser med olika ryska uttalanden. Dessutom räckte jag över den ryska företagsorden för U 137. Det faktum att jag hade tillgång till den blev en utlösande faktor och det dröjde inte länge innan han erkände att fartygschefen på U 137 bland annat hade till uppgift att spionera på Sverige och då främst våra marinstridskrafter med prioritet på svenska ubåtar. Jag hade med mig detaljerade sjökort över dels den färdväg som besättningen sagt att de tagit och dels den färdväg som den svenska navigationsutredningen räknat fram. Jag lyckades inte med att få fram ett svar varför ubåten gick in innanför ö-barriären. Nu förnekades inte att ubåten hade haft kärnvapen ombord för det framgick ju med all tydlighet i den kvalificerat hemliga företagsorden.

Vid det tredje mötet gick det snabbt att komma igång. Fortfarande fick jag inget svar varför besättningen gick så långt in men nu avslöjades vad ubåten gjorde tiden innan grundstötningen. Ubåten hade en ny typ av kärnvapentorpeder som besättningen hade lastat i Baltijsk. Laddningen var mindre och de skulle kontrollera detta system ombord med hantering, inställningar mm samt öva mot olika marina mål. Detta var anledningen till att stabschefen för 157:e ubåtsbrigadens stab i Paldiski, kommandör Josef Avrukevityj var med under hela operationen vilket bröt mot rutinen vid normal patrullering. Det hade dessutom med säkerheten att göra vid hanteringen av kärnvapnen.

På frågan om han kunde bekräfta att det fanns ytterligare en rysk konventionell ubåt i området Utklippan

– Hanöbukten blev han uppriktigt förvånad och förnekade sådan kunskap.

Från andra personer fanns informationer där det skulle komma att framgå att U 137 kanske var en del i en större operation. Om cheferna ombord på U 137 kände till detta eller ej kunde inte besvaras. Om flera enheter skulle operera utan ömsesidig kännedom om varandra skulle då ha varit ett typiskt ryskt sätt och den ryska militära ledningen var skickliga att genomföra sådana operationer. Det måste man faktiskt berömma dem för att hela tiden planera med säkerheten i främsta rum. Ingen ska känna till vad den andre gör utan koordineringen sker högre upp i systemet.

Under U 137 patrullering i södra Östersjön följde man noga de sambandsinstruktioner som var fastställda i företagsorden. Det innebar att man relativt regelbundet gick upp mot ytan och skickade upp radiomaster för att motta eventuella meddelanden.

På lördagskvällen den 24 oktober klockan 21.35 bröts denna rutin och under tre timmar hissade man masterna tre gånger för att lyssna. Vid det tredje tillfället (söndag 25 oktober klockan 00.58) mottog man en signal innehållande bland annat ett kodord. Enligt min personliga uppfattning, med det nu tillgängliga underlaget, är det vid denna tidpunkt som orden som innebar att ubåten satte nordlig kurs mot Blekinge påbörjades. De ryska ubåtarna var försedda med förslutna order av olika slag som medfördes under gång och som var inlåsta i kassaskåp. Dessa handlingar kallades "paket". Av U 137 företagsorder framgår att man hade tre olika paket ombord. Paket Nr 1 (Grön). Detta paket omfattade stridsordern och övergång till näst högsta beredskap. Den innebar också att från och med att "Grön" började gälla skulle nya order till ubåten sändas med sambandssystem från Moskva. Ubåten hade också paket Nr 4 (Gul). Det var order från generalstabens för bruket av ubåtens kärnvapen. Efter det att denna order öppnats och börjat gälla ska efterföljande order till ubåtens sändas med särskilt kryptosystem. Paket 1 och 4 skulle öppnas samtidigt.

Utöver dessa två paket hade ubåten paket nr 14. Vad detta innehöll har flera ryska ubåtsofficerare tillfrågats om men ingen har kunnat ge ett säkert svar. Min egen bedömning är att detta paket kanske var underrättelseorden/operationsorden för den verksamhet som ubåten påbörjade i och med mottagandet av kodordet.

En operation med en mindre undervattensfarkost ska ha påbörjats en kort tid innan U 137 inpasserade på svenskt vatten. Eventuellt startade denna operation samtidigt som U 137 mottog sitt signalmeddelande dvs. söndagen den 25 oktober ca klockan 01.00.

Operationen startade sannolikt någonstans i Hanöbukten och den mindre undervattensfarkosten, som var utrustad med speciell utrustning, rörde sig längs Blekingekusten för att sedan gå mot Utklippan. Denna farkost tillhörde ett annat specialförband i Kaliningradsområdet. När sedan U 137 gick på grund och den första rapporten på radio från ubåten nådde staben i Kaliningrad på morgonen den 28 oktober (vilket är en oklarhet eftersom andra berättat att första rapporten sändes redan på natten) utbröt stor förvirring under en kortare tid. Inledningsvis trodde man av någon anledning att det var den mindre farkosten som grundstött med sin specialutrustning. När läget klarnat gavs order att operationen med specialfarkosten omedelbart skulle avbrytas och den beordrades till mötesplats med ett specialfartyg i södra Östersjön där den togs ombord. För att inte avslöja för eventuellt spaningsflyg vart man var på väg styrde fartyget längs den Baltiska kusten upp mot Finska viken för att därefter gå sydvart igen till Kaliningradsområdet.

När U 137 stod på grund sändes flera krypterade meddelanden till ubåten. Ett par av dessa var riktade personligen till kommandör Josef Avrukevityj och kom från den ryska marinchefen där denne försäkrade Avrukevityj att han inte skulle bestraffas vid hemkomsten. Det visade sig efteråt att marinledningen var orolig för att Avrukevityj skulle hoppa av i Sverige om han trodde att han skulle få hårda straff för grundstötningen. Avrukevityj var trots allt äldste officer ombord vilket hade klargjorts i företagsorden.

Förre ÖB Bengt Gustafsson berättade för några år sedan om de planer för fritagning som fanns vid den marina styrka som låg utanför svenskt sjöterritorium under delar av tiden som ubåten stod på grund. Gustafsson hade vid samtal med höga ryska officerare fått reda på att planeringen att göra en väpnad fritagning fanns och att denna plan avbröts kort innan den skulle verkställas. En tidigare rysk ubåtsofficer som vid tidpunkten tjänstgjorde på en av de strategiska ubåtarna berättade för ett år sedan att under den tid U 137 stod på grund var undsättningsstyrkans största problem den kustspaningsradar som fanns i området samt det KA-batteri som var aktivt. Man hade räknat på kaliber mm och jämfört med vad man själva hade ombord och kommit fram till att man var i underläge i detta sammanhang.

Det kanske var tur att man från den ryska sidan missbedömde vår styrka som inte var så bra som de trodde med de improviserade lösningar vi tvingats till. Kanske detta visar sig vara det första lyckade försöket till vilseledning från svensk sida i modern tid sedan Statsminister Per Albin Hansson den 27 augusti 1939

vid sitt tal på Skansen i Stockholm sa att Sveriges beredskap var god för att lugna befolkningen.

Enligt väl informerade personer återupptogs den avbrutna operationen utanför Blekinge med den mindre farkost som utrustats med särskild utrustning en månad efter det att U 137 återkommit till Ryssland.

Avslutning

Denna artikel har berört exempel på mål, medel och metoder för undervattensverksamheten från den ryska sidan i huvudsak under kalla krigets dagar. Även om ingen verksamhet av detta slag skulle pågå idag finns både resurser och kunskap kvar och nya ubåtar och mindre farkoster projekteras. Utvecklingen står inte still. Det skulle vara oklokt att inte följa upp detta även fortsättningsvis. Om sedan sekretessen kunde lättas något på äldre materiel och framställningar om utlämning för forskning kunde bemötas mer positivt skulle säkert mer balanserade skrifter kunna framtas istället för de oftast rena fantasiprodukter som tidigare präglat och fortsatt sätter sin prägel på debatten.

Försvarsmaktens slutsatser avseende omfattning, taktik, materiel etc. är grundande främst på iakttagelser gjorda på svenskt territorium och som bildat ett kunskapsläge.

Ett annat kunskapsläge är grundat på underrättelsearbete med iakttagelser och information från annat lands territorium som grund. Det intressanta är att då man jämför de två kunskapslägena så överensstämmer de på flera områden.

När min artikel publicerades i Tidskrift i Sjöväsendet, TIS, år 2010 skrev jag i min avslutning att: "även om ingen verksamhet av detta slag skulle pågå idag (2010) finns både resurser och kunskap kvar och nya ubåtar och mindre farkoster projekteras. Utvecklingen står inte still. Det skulle vara oklokt att inte följa upp detta även fortsättningsvis."

Året därpå, 2011, noterade vi återigen undervattensverksamheten mot Sverige, och nu på Västkusten. Sedan dess har rapporter i allt ökad omfattning inkommit varje år, från flera olika kuststräckor. Av det som man kan utläsa i medierapporteringen är det de klassiska områdena som åter utsätts för djupa systematiska intrång. Vår förmåga att möta detta hot idag måste tyvärr betraktas som begränsad jämfört med de resurser som stod till buds under 80-talets slut och under 90-talet och en bit in på 00-talet. Nu, 2016, har vi ingen möjlighet att organisera en fulltlig ubåtsjaktstyrka av 90-tals typ. Vi har inga operativa ubj-helikoptrar, nästan inga fasta undervattensbevakningssystem, inga fasta mineringar och framför allt har vi inga verkamma vapen för grunda vatten.

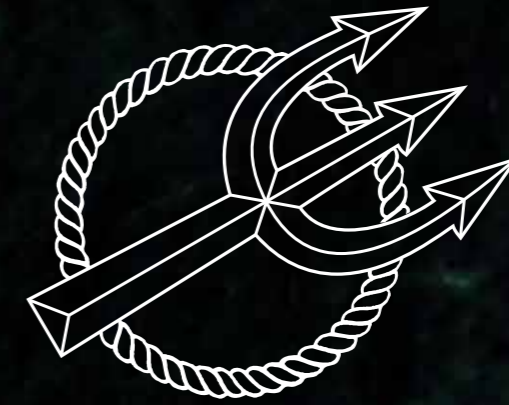
Dessa tillkortakommanden kommer dock att förbättras, men i långsam (alltför långsam) takt. Vi kommer bl.a. att åter få ett mindre antal operativa ubåtsjakt-helikoptrar. Den första är levererad för provturer, och utbildning pågår av besättningar. Vi kommer att få i gång Elma systemet igen med sina AU granater på ett mindre antal enheter, och vi kommer att om några år få en ny ubåtsjakttorped, torped 47. Det är dock svårt att tro att den kommer att kunna användas inomskärs, annat än i väldigt speciella fall. Vi kommer också att få utökade resurser för fast och rörlig undervattensspaning. Bl.a. byggs fyra st. bevakningsbåtar om till uv-spaningsfartyg.

Allt detta tar tid, men det som är än svårare att ersätta är den kunskap som tidigare fanns i besättningar och bemanningar och som nu är relativt sett begränsad. Detta Denna kunskap tar tid att bygga upp och mycket tid för övning måste därför avdelas. Detta kostar stora summor samtidigt som andra delar av Försvarsmakten vill ha sin beskärda del av de extra medel till en stärkning av Försvarsmakten som regering och riksdag har ansatt.

Min bedömning är att den åter startade främmande undervattensverksamheten riktad mot Sverige inte upphör av sig själv. Oavsett dagsläget på förbanden är det därför det vi har idag som skall verka med den fulla kraft som vi kan ställa upp med i de lägen när vi nu återigen utsätts för kränkningar under, på och över havets yta. Följ IKFN regler för handlande gentemot kränkande farkoster, undervattensverksamhet på inre vatten skall ingripas mot och tvingas att upphöra, med vapenmakt och därmed risk för sänkning av den kränkande farkosten om så är nödvändigt. På territorialhavet skall verksamheten avvisas, om nödvändigt med vapenmakt.

Överstelöjtnant Per Andersson verkade de sista 20 aktiva åren inom underrättelseområdet.

KUSTJÄGARRINGEN

MOD - KRAFT - SPÄNST

WWW.SERVICERINGAR.SE